

BÁTYI ZOLTÁN

Szóló jó lesz halál előtt?

Talán két-három lámpa fénye világította be a vendéglőt. Nem csodálkoztam, hogy öt perc után rám olvadt az este. Az utcáról tompa zajok szűrődtek be, a pincér étlapot ajánlgatott, de olyan egykedvű hangon, mint aki pontosan tudja, tőlem hiába remél komolyabb rendelést. Ásványvizet, szénsavasat, motyogtam, kezem a táskámba matattott, ujjaim megőrültek, amikor megtalálták a jegyzetömböt, még a golyóstollat is, ami valahogy mindig ügyesen el tudott bújni a leginkább félreeső zugban.

– Pacal is van. Sokan dicsérik – próbálkozott újra a pincér, kezében az étlap, mint egy nagyra nőtt legyező billegett.

– Most nem. Talán később. Várok valakit – motyogtam, és meglepődtem saját szavaimon. Mi az, hogy várom? Legszívesebben felálltam volna az asztaltól, már azt is ezerszer megbántam, hogy egyáltalán eszembe jutott az ötlet, hogy még nyomozásra is szántam időt, hogy felemeltem a telefont, udvariasan bemutatkoztam, elmagyaráztam, miről szeretnék írni, hogy megköszöntem: hajlandó velem beszélni. Megbántam, hogy olyan szolgálatkészen belenyugodtam: az csak természetes, hogy a nevét nem fogom említeni, nem, persze, még monogrammal sem, és fotóról természetesen szó sem lehet.

Talán késik – néztem az órára, aminek mutatói lustán moccantak, de szolgálatkészen jelezték: már csak két perc hat óráig.

Talán el sem jön – borzongtam meg a gondolattól. Édes borzongás volt ez, reményből fércelték össze.

Talán nem is él már. És mi nem is beszélgettünk. Nem egyeztettünk időpontot. Nem találtuk ki közösen, hogy éppen abban a vendéglőben ülünk le, aminek ablakából, ha nem töltené meg a tér minden négyzetméterét a piac, pontosan megszámlalhatnák a börtön főépületének összes ablakát. És ha nem rondítaná az est csöndjébe a körúton fékező autók, még azt is elhitetnénk magunkkal, halljuk a rabok sóhajtasát, a fegyőrök parancshoz keményedett hangját, a becsapódó zárkaajtók zaját, de még az újságpapír sercenését is, amikor a kapuügyeletes smasszer álmosan újabb keresztretjvény után kutatva lapoz.

– Maga az újságíró? – robbant szét a vendéglőben nyújtózkodó csönd. Esküdni mertem volna, hogy abban a pillanatban még a lámpaburák is megrepedtek. Összekoccant minden üveg a pult mögötti polcon, a víz belefagyott a csapba, már ha volt ideje, mielőtt letört a csap. A pincér pedig elmenekült. Futtában, félelmében kapta magára kabátját, amikor nyitva felejtette maga mögött a hátsó ajtót, és itt hagyott egyedül a szénsavas ásványvízzel, a kockás abrosszal leterített asztalokkal, az ét-

lappal, a két vécéajtóval, ami fölött egy nő és egy férfi alakját utánzó műanyag figura les most rám gyanakvóan.

- Az újságíró. Igen, persze - álltam fel a székről, bal kezem a szemüvegbe kapaszkodott, úgy szorítottam, hogy miközben a bőr zsírfoltot rajzolt az üvegre, körmöm elfehéredett, ujjbegyeim színe előbb vörösre, majd lilára váltott. A jobb tenyér meg tétovázott, kinyúljon-e kézfogásra, vagy inkább parancsoljon a nyaknak: elég lesz most egy biccentés a köszönés után.

Kinyúlt. Tenyér ért a tenyérhez, egymásba folytak az izzadságcseppek, még a bőrkeményedések is összeismerkedtek az alatt a néhány pillanat alatt, amíg ott álltunk egymással szemben, és az egyik lámpaburában haldokolva pislogni kezdett a neon. Nem ilyennek képzeltem, fordult meg bennem a düh. Persze fogalmam sem volt, milyen képet alkossak egy emberről, aki akasztófa alá kísért embereket. Már csak azért sem, mert olyan sokat fordultam meg börtönben, annyi elítélt arcába bámulhattam bele, és oly sokszor nevetett ki már börtönőr, mikor megtudta, a csálót gyilkosnak hittem, az illedelmes modorú, szemüvege mögé bújt fegyencről pedig azt tippeltem, valami igazán agyafúrt sikkasztás miatt zavarták be a rács mögé. Holott nem tett mást, mint felemelte a kést, és olyan erővel vágta át a felesége nyakát, hogy a fejet csak a gerincoszlop, és néhány izom tartotta.

A gyilkosoknak nincs gyilkos arca, legalábbis nem mindegyiknek, tanígtattak a börtönben. De ezen az estén, amikor abban az átkozott lámpaburában még mindig haldoklott a neon, és úgy villogott, mintha valami rejtélyes idegent szeretne fényjelekkel értesíteni, beláttam, nem tanultam én semmit. Ezért aztán csak lopva lestem a férfi arcára, megállapítottam, hogy éppen úgy néz ki, ahogy egy hatvanadik születésnapja felé közeledő férfi kinézhet. Haja megkopott, színét veszítette, ősz pamacs csupán a fejen, bár látszik rajta, gazdája havonta egyszer, de inkább kéthetente fodrásszal vágatja katonás fazonra. Olyanra, amilyet előírt a szolgáti szabályzat rendőrnek, katonának, fegyőrnek, talán még a tűzoltóknak is. Haj nem lóghat a szembe, de nem lóghat a fülre sem, legjobb, ha a tarkón egészen a fej búbjáig nullás géppel fölnyírják, emberek - mászott elő a múltból, fáradtan, kopottan egykori tisztem szava.

- Le is ülhetnénk - szólt rám a férfi.

- Igen, ülünk el - bólintottam, és haragom alig fért el bennem, még az erek is megfeszültek a karomban. Miért ne állhatnánk még? Miért ne nézhetném végig tétőtől talpig? Miért ne vethetném össze a magasságát a testsúlyával, figyelhetném, görbült-e a háta, vagy délceg tartású, legalábbis délcegnek szeretné mutatni magát. És miért ne vehetnék látteleletet a ruhájáról, hogy megállapítsam: választékosan, de legalábbis szolid eleganciával öltözve megy el egy találkozóra, vagy úgy öltözik fel, mint minden hivatásos egyenruhás, amikor civilbe kell bújnia. Benyúl a szekrénybe - legalábbis én csak így tudom elképzelni -, és magára parancsol minden olyan ruhadarabot, amit fel tud húzni magára. Szín és forma nem számít, hiszen az a ruha,

amin nincs rangjelzés, az nem is ruha számukra, csak rongy, arra való csupán, hogy eltakarja meztelen testüket.

A tiszték még nyugdíjasként is irtóznak a civil ruhától. Mert úgy érzik, mégiscsak meztelenek maradtak – rajzolódott egy mosolyféle az arcomra. Óvatosan előretoltam a cigarettás dobozt, mint aki szégyelli, hogy mérget kínál, de zavarában nem tud mit kezdeni az ujaival. Figyelmét nem kerülte el ez a mozdulat, mint ahogy azon az estén, és ezt biztosra vettem, odafigyelt minden rezdülésre, igyekezett megfejteni testbeszédem minden üzenetét.

– Nekem erősebb kell. Azt szoktam meg – mondta halkán. Örültem volna, ha ezt a két mondatot egy köszönöm vezeti be, de legalább felmérhettem: ettől a csontos-szikár embertől csontos-szikár szavakat, és talán még csontosabb és még szikárabb magyarázatokat várhatok.

De nem fog hazudni.

Ha vállalta a beszélgetést, nem fog hazudni – kötött meg bennem gyorsan a bizonyosság, mint a sok cementtel kevert beton. És közben megpróbáltam visszaemlékezni: bemutatkoztunk vajon egymásnak, amikor megszorítottuk egymás kezét, vagy mindketten úgy éreztük, bőven elég volt a telefonban kitárulkozni, és szavak nélkül is megegyeztünk, egy centiméterrel sem kerülünk közelebb egymáshoz, mint amennyire szükséges. Hiszen most nem az a fontos, kit milyen néven jegyeztek be az anyakönyvbe.

Mire fölletem volna erre a kérdésre a választ, egy könyvet vett elő, vékony, szürke, keménykötésű könyvet, és elém tolta.

– Nem vagyok gyilkos. Csak azt tettem, ami ide le van írva. Pontról pontra betartottam a szabályzat minden utasítását.

– Nem is hittem, hogy gyilkos.

– Nem akar belelapozni? – kérdezte, és már nyúlt is egy újabb cigaretta után, mintha attól félne, ha túl sok szünetet tart, talán még lekopik ujjáról az a barna folt, amivel a nikotin megbélyegezte.

– Nem a könyvre vagyok kíváncsi, hanem magára. Az életére, és azokra a halál-okra, amiknél segédkezett.

– Családról semmit. Ezt szögezzük le mindjárt az elején. Csak a munkáról vagyok hajlandó beszélni – suttogta a lassan mennyezet felé libbenő cigaretta füst közepébe, lehelete rést vágott a szürke fátyolon. A félhomályban kirajzolódtak arcának markáns vonásai. Ha valaki szobrot akarná állítani ennek az embernek, biztos fából és baltával faragná – gondoltam, de csak a balta szót írtam a jegyzetfüzetbe. Majd azt, hogy zakó. Mind a kettő jelzés csupán, reménykedtem, ha egyszer megírom a férfi történetét, útjelző karók lesznek a betűk, és nem felejttem el azt sem: ha nem is elegánsan, de válogatós igyekezettel öltözött fel a találkozóra.

– Kérdezzen, hol kezdjem? – nyomta el a csikket, és már a dobozban kotorászott, de hirtelen, mint aki parancsot kapott, ujjait megfegyvelmezve félretolta a cigarettát, arcán megkeményedtek a vonások, kismultak a ráncok. Azt vártam, felpattan a he-

lyéről, vigyázzba vágja magát, és bejelenti: a kérdések megválaszolására készen állok.

Nem is lenne baj – gondoltam –, legalább megnézném, hogy a szürke aprókockás zakóhoz milyen színű, mintájú nadrágot húzott fel. Majd ezt a gondolatot kövérré hizlaltam magamba, annyira kövérré, hogy más el se férjen bennem, mert rádöbentem, fogalmam sincs, milyen kérdéssel indítsam a beszélgetést. Megkerestem az egyik utolsó élő embert azok közül, aki részt vett a városomban kivégzésnél. Megkerestem, mert végre tudni akartam, majd húsz évvel a halálbüntetés eltörlése után, hogyan vetettek véget egy akasztófára ítélt bűnöző életének. Megkerestem, mert azt akarom, hogy a halálos büntetés emléke ne múljon el az emberrel, nyoma maradjon. Nem emlékmű, csupán néhány sor a papíron, amit majd elővesznek talán, és elszörnyülködnek azok az emberek, akik már soha nem olvashatták az újságban: „Az ítéletet hajnalban végrehajtották.”

Igenis, azt akarom: tudják, hogy a huszadik században Európa közepén még olyan törvények éltek, amik megengedték az államilag elrendelt pusztítást. Ezért ki-robbantam az utolsó fellelhető szemtanúk egyikét abból a világból, amit éppen azért épített maga köré, hogy soha ne kelljen emlékeznie akasztásokra, erőszakos halálra, hóhér kötélre csomót kötő kezére. Aki egykedvűen szólt a telefonba: jó, beszéljünk. Vállalom. És közben talán azt gondolta: gyere csak el, te firkász, nézz bele az arcomba, markold meg a tenyerem, boncolj fel, mint egy vízi hullát.

– Leküzdötte minden gátlását, elfelejtette a félelmeit, és amikor leül velem szemben, én azon agyalok, vajon milyen színű a nadrágja? – dobolt ujjam az asztalon.

A haldokló lámpa feladta a küzdelmet, egy halk pukkanással kihunyott. A teremben még vastagabb lett a sötétség, mégis észrevette zavaromat. Mosolyából éreztem ezt, ami annyira nem illett arcához, mintha egy ügyetlen festő kente volna az orra alá.

– Biztonsági tiszt, ez volt a hivatalos besorolásom, vagyis büntetés-végrehajtási alkalmazott. Hogy a hétköznapiakban mit bíztak rám, talán nem is érdekli, de el se mondanám. Titkos volt akkor, a titoktartási kötelezettség alól az óta sem mentett fel senki – formálta a szavakat.

Bennem oldódott a görcs, majd szétfolyt, reménykedés telepedett a helyére. Lehet, hogy kérdeznem sem kell?

– A kivégzés az más, annak örökre vége, az Alkotmánybíróság eltörölte, az országgyűlés a döntést megszavazta, az Európai Unió soha nem engedné, hogy újra megácsolják az akasztófát. Vagyis történelem. Ez pedig ma már történelemlétkönyv – toltam elém a szürke kötetet, majd rágyújtott, mintegy jelezve: egy cigarettányi időt szán arra, hogy belelapozzak, és eldöntsem: a betűknek hiszek, vagy az ő szavaira vagyok még mindig kíváncsi.

„Igazságügyi Minisztérium – Bv. – 1 – 22 (1) 1974. Szolgálati használatra.” Ezt a szöveget ültette a tipográfus a könyv tetejére, ahol még egy huszonötös számot is

felfedeztem. Ez utóbbit kézzel írták, golyóstoll szántott bele a borítólapba. Az oldal közepén ismét nyomtatott betűket találtam, miközben arra vártam, csak előbújik már egy pincér, aki lámpát gyújt, mielőtt maga alá temetne mindkettőnket a sötétség.

„A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1966. évi 21. számú törvényerejű rendelete” – futott végig tekintetem is, ujjam is a betűkön, hogy aztán olvassam a főcímet: „Büntetésvégrehajtási szabályzat”

– Ma már Büntetés-végrehajtási szabályzatként írnák, kötőjellel, változott a helyesírás – motyogtam magam elé olyan halkán, hogy a férfi csak a szám mozgását láthatta.

– Jól mondja. De változott a címer is, ki emlékszik már a búzakalással ölelt nemzeti színű címerpajzsra, és ki emlékszik a vörös csillagra? – törte fel a csöndet rekedt hangon, mint akinek sivatagosra szárította a torkát a sok cigifüst, és rábökött a Magyar Népköztársaság címerére, ami, mint egy pecsétnyom, ott pöffeszkedett a borító alján. Majd elnézést kért, nem akartam megzavarni, mondta, és az ásványvizes üveg után nyúlt.

– Talán még annyit, hogy a kivégzésre vonatkozó szabályokat a százötvenkettedik oldalon találja – lökött felém még egy mondatot, miután lenyelt néhány kortyot.

– Én inkább magától hallgatnám.

– Jó, legyen. A másodfokú, tehát jogerős ítélet kihirdetése után az elítéltet elkülönítettük korábbi környezetétől, új zárkába költözött. Ott két olyan rabtársat kaptott, akikről tudta a börtön vezetése, hogy a legjobb magaviseletű rabok közé tartoznak, és segítenek az őrszemélyzetnek abban, hogy a halálraítélt ne tudjon kárt tenni magában. A rab ilyenkor már mozgásában meglehetősen korlátozott volt, csak kéz- és lábbillincsből hagyhatta el a körletét. És várt reménykedve: a Magyar Népköztársaság Elnöki tanácsa – a '70-es és a '80-as években, amikor én is közreműködtem kivégzések előkészítésében, ez a testület gyakorolhatta a kegyelmet – végül életfogytiglanra változtatja büntetését. Az elítéltben akkor tudatosult igazán, végleg eldőlt a sorsa, amikor a zárka előtt egy este nem csak a vacsorát hozó őre jelent meg, hanem a börtön parancsnoka, akit bíró, meg ügyész is kísért. Ilyenkor megerősített őrség sorakozott fel, megfelelően azoknak a szabályoknak, amelyek rendkívül pontosan megszabták a kivégzés minden mozzanatát – mondta monoton hangon, és a kezemhez nyomta a negyven éve nyomtatott büntetés-végrehajtási szabályzatot.

– Csak jobb, ha olvassa. Most kicsit fáraszt a szó – gyújtott rá egy újabb cigaretára.

Na, nézzük – lapoztam a könyvecskébe.

„Az elítélt a kegyelmi kérvény elutasítása után látogatót még fogadhatott, de „a halálraítélt és látogatói egymást nem érinthetik, egymásnak semmit nem adhatnak át. A halálraítéltnek – kérelmére – lehetővé kell tenni, hogy végrendelkezzék. A halálraítélt – térítés nélkül – a norma szerinti élelmezésnél jobb élelmezésben részesülhet. Dohányneműt is lehet neki adni.”

– Igazán különleges kérésről nem hallottam – szólalt meg újra –, mint ahogy rendbontást nem tapasztaltam egyetlen kivégzés során sem. A rab valóban jobb kosztot kapott, mint ami aznap az étrendben szerepelt, de volt közöttük olyan, aki hozzá sem nyúlt az ételhez. Némán teltek el aztán a percek hajnali négy óráig, amikor átvezettük az elítéltet a kivégző udvarba, amit a Csillag börtön Mars téri parancsnoki épületének zárt udvarán alakítottak ki. Itt még egyszer elhangzott, hogy a kegyelmi kérvényt elutasították, a bíró röviden felvázolta, miért szabták ki az elítélte a legsúlyosabb büntetést. A megerősített őrség mellett, amelynek én is tagja voltam, az ítéletet hozó bíró, a vádat képviselő ügyész, a jegyzőkönyvvezető, két kirendelt orvos és a börtön parancsnoka vagy helyettese vehetett részt a kivégzésen. Bár nem mértem soha az időt, esküdni mernék, egyetlen alkalommal sem telt el 10–15 másodpercnél több, míg a szavak – „Az elítéltet kivégzésre átadom” – elhangzottak, majd hóhér jelentette: „Az ítéletet végrehajtottam”. A halálba küldött szíve egyébként ezt követően még 10–15 percig dobogott, de fájdalmat nem érzett, eszméletét elveszítette az akasztás pillanatában – fújta ki a füstöt, és úgy nézett a lámpa felé gomolygó szürke felhőre, mintha azt várná, kirajzolódik rajta egy jel, ami azt igazolja, minden szava megfelel az igazságnak.

– A feladatra jól kiképzett hóhér és két segédje minden alkalommal Budapestről érkezett. Egyébként az ő személyi igazolványukban nem az szerepelt: ítéletvégrehajtó. Az általam ismert egyik hóhér például törzsszászlósi rangban szolgált a bévében, és hétköznapiokon igazgatási előadóként dolgozott. Sokat gyakorolhatták különleges feladatuk végrehajtását, mert mire az udvaron állók tekintete az egyetlen oszlopból álló akasztófa felé fordulhatott, már az elítélt nyakán is, bokáján is szorult a hurok. Majd egy csiga segítségével kifeszítették a testet, és a fejénél álló hóhér egyetlen mozdulattal elroppantotta a nyakcsigolyáját. Szaddam Husszein, tudja, az iraki diktátor esetében, mint a tévében leadott képsorokból következtetni tudtam – más, az úgynevezett zuhanásos módszert alkalmazták, vagyis az aláhulló test saját súlyával szakította szét a gerincet.

Ekkor elhallgatott, én meg ismét belelapoztam a régen érvényét veszített szabályzatba.

„Ha az orvosok egyöntetűen megállapítják a halál bekövetkezését, jelentik a bírónak. A holttestet a halál bekövetkezése után harminc percig a bitófán kell hagyni, és arról csak újabb orvosi vizsgálat után lehet levenni. A kivégzett holttestét nem szabad a hozzátartozóknak kiadni. A holttestet csak köztemetőben, az ismeretlen holttestek temetésére kijelölt helyen, jeltelen sírban szabad eltemetni. A temetésen a temetkezési vállalat szükséges dolgozóin és az ellenőrzést végző büntetés-végrehajtási beosztotton kívül más nem vehet részt.”

– És a temetés? Arra is elment? – kérdeztem, de nem mertem az arcába nézni. Félttem a tekintetétől, félttem a válaszáért, félttem attól, hogy egyszer ezt az egészet le fogom írni egy papírra, amin olyan szép katonás rendben sorakoznak majd a betűk, mint amilyen szép katonás rendbe szedte össze gondolatait a férfi, akinek ujjai most

egy poharat öleltek körbe. És aki a kivégzések után hazament, talán újságért nyúlt, mielőtt a heverőre dőlt, talán azt kutatta a konyhában, mi főztek neki vacsorára. Talán egész este a kivégzés képeit látta a televíziót bámulva, de még akkor is, ha a falra nézett, vagy a lányára, aki iskolai kirándulásról beszélt, vagy a feleségére, aki a háta mögé állt, két kézzel masszírozta a hátát, és azt kérdezte, nehéz napod volt? De ő csak a fejét ingatta, nem, mondta, nem volt nehéz napom, mert a kivégzésről egy szót sem akart elmondani, mert a kivégzésről nincs is mit mondani, miközben a hírekben arról beszélnek, hogy holnap az ország területén túlnyomóan napfényes idő várható, a napi középhőmérséklet elérheti a húsz fokot.

– Nem, a temetésre már más kísérte a koporsót. Mondtam magának, én a biztonságért feleltem. Azért, hogy a kivégzés rendben lemenjen. A halott már mi gondot okozhatott? – engedte el a poharat a férfi. Szeretne még valamit tudni? – kérdezte. Majd amikor azt válaszoltam, hogy köszönöm, nem, már mindent tudok, és felemltem a szürke könyvet, hogy visszaadjam, belenyomjam a kezébe, vigye, nem akarom soha többé látni. És tudja, mit: és azt se akarom tudni, megbánta-e, hogy efféle munkát végzett, de azt se, könnyűek-e az éjszakái, és könnyűek-e az álmai, amikor eszébe jut az az ember, aki összezsínálta magát amikor megtudta, hogy a kegyelmi kérvényét elutasították. Mert bizony volt ilyen, beszéltem én másokkal is, és olyan is volt, aki szőlőt kért utolsó vacsorára, mert a szőlőnél nincs finomabb, mondta.

– Magának adom, nekem már nincs rá szükségem – hallottam a hangját. Hirtelen azt se tudtam, mit adtak, és én mit kaptam, ezért aztán csak motyogtam, köszönöm, mondtam újra, és már nem is tudom, hogy egy intéssel, vagy inkább szóval jeleztem: a számlát majd én kifizetem. Mint ahogy azt se tudom, milyen gyorsan bújt bele a kabátjába, de belebújt, mert ugyan ki menne ki egy vékony zakóban hideggel megbilincselte estébe, és hogyan tűnt el, olyan ügyesen húzva be maga mögött az ajtót, hogy azt hihettem, nem is találkoztam senkivel.

– Ha nem zavarja, zárnánk... – szólt rám a pincér.

– Láthatja, nincs egy árva vendég se magán kívül. Ezért aztán igazán kár nyitva tartani – magyarázkodott, és mielőtt összeszedte a poharakat, lehajolt, ököllel masszírozta meg a lábát.

– Estére mindig begörccsöl a vádlim. Nincs mit tenni, pincérsors, kurva egy meló, de hát ezt is csak meg kell csinálni valakinek – motyogta, majd két-három csapással lesöpörte kendőjével az asztalra tapadt morzsákat.